

MARC BENNETTS

ZNIČÍM JIM ŽIVOT

PUTINOVA
VÁLKA
S OPOZICÍ

VYŠEHRAĐ

MARC BENNETTS

**ZNIČÍM
JIM ŽIVOT**

PUTINOVA VÁLKA
S OPOZICÍ

MARC BENNETTS

ZNIČÍM JIM ŽIVOT

**PUTINOVA
VÁLKA
S OPOZICÍ**

VYŠEHRA D

*Daniilu Charmsovi, Viktoru Cojovi
a pohoří Altaj*

Z anglického originálu I'm Going to Ruin Their Lives,
vydaného nakladatelstvím Oneworld roku 2016, přeložil Pavel Kolmačka
Obálku a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner
Redakčně zpracoval Jiří Stárek
Odpovědný redaktor Martin Žemla
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2017 jako svou 1576. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)
Doporučená cena E-knihy 210 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Váta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

Copyright © Marc Bennetts 2014, 2016
Translation © Pavel Kolmačka, 2017

ISBN 978-80-7429-835-6

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

OBSAH

Prolog	
JEDNOHO PROSINCOVÉHO DNE	9
Kapitola 1	
PUTINŮV PAKT	13
Kapitola 2	
PUTIN A JEHO „SVRCHOVANÁ DEMOKRACIE“	21
Kapitola 3	
„ORANŽOVÁ HROZBA“ A RANÝ DISENT	41
Kapitola 4	
MEDVEDĚV A VŮŇ ZMĚNY	54
Kapitola 5	
NAVALNYJ A „ŠEJDÍŘI A ZLODĚJI“	75
Kapitola 6	
KREMELSKÁ ROŠÁDA	97
Kapitola 7	
VOLBY A PROTESTY	105
Kapitola 8	
UDALCOV A NOVÁ LEVICE	128
Kapitola 9	
PUSSY RIOT VERSUS KREML	138

Kapitola 10	
PUTINŮV NÁVRAT	159
Kapitola 11	
UTAHOVÁNÍ ŠROUBŮ	180
Kapitola 12	
PUSSY RIOT – VERDIKT	196
Kapitola 13	
TEMNÉ DNY	209
Kapitola 14	
DALŠÍ CÍL: NOVÁ LEVICE	222
Kapitola 15	
HNĚV LIDU	235
Kapitola 16	
NAVALNYJ V KONCÍCH?	244
Kapitola 17	
„ZRÁDCI NÁRODA“	266
Kapitola 18	
VRAŽDA U ZDÍ KREMLU	290
Epilog	
POSVÁTNÁ MOC A ZNIČENÉ ŽIVOTY	317
Poznámky	321
Rejstřík	342
Poděkování	350

JEDNOHO PROSINCOVÉHO DNE

„*Rusko bez Putina!*“ ozvalo se. A pak znovu, silněji, jako by deseti-tisíce protestujících samy sebe poprvé přesvědčily, že něco takového je možné. „*Rusko bez Putina! Rusko bez Putina!*“

Slova letěla vzhůru k mrazivému zimnímu nebi nad ruskou metropolí. Demonstranti podupávali, aby jim nemrzly nohy, a řečník je ujistil, že heslo bude slyšet až do nedalekého Kremlu. Zvlášť když se účastníci protestu obrátí směrem k bohatě zdobeným kremelským věžím, dosud s rudými hvězdami ze sovětské éry, a zakřičí je společně ještě jednou.

Až do tohoto okamžiku se Rusko bez Vladimira Putina v čele zdálo stejně málo pravděpodobné jako zimní Moskva bez sněhu. Anebo Rusko bez hluboce zakořeněného úplatkářství na nejvyšších místech, kvůli němuž se země v žebříčku globální korupce organizace Transparency International dělí s Nigérií o 143. místo ze 182 posuzovaných zemí.¹

Avšak 10. prosince na moskevském Blatném náměstí, ani ne týden po nehorázných manipulacích s hlasy, jež Putinově straně Jednotné Rusko zajistily nepravděpodobnou parlamentní většinu, už nic nebylo nemožné.

Nejbohatší a nejvzdělanější Moskvané – takzvaná „kreativní třída“ – najednou vyšli do ulic, aby bezprecedentním způsobem vyjádřili nespokojenost. Dokonce i oddíly pořádkové policie byly zaskočený početností shromáždění. Viděl jsem skupinu důstojníků, kteří si protestující – včetně jedné nevěsty ještě v bílých šatech – fotografovali mobilními telefony. (To se samozřejmě mohlo snadno stát za účelem policejního sledování.)

„Bojovat za svá práva je snadné a příjemné. Není se čeho bát,“ řekl Alexej Navalnyj, faktický vůdce opozice, ve svém poselství z moskevské vazební věznice. „Každý z nás má tu nejmocnější a zároveň jedinou potřebnou zbraň – vědomí své vlastní hodnoty.“²

Napadlo mě, jestlipak je Putin slyší. Slyší to nesourodé shromáždění liberálů, nacionalistů a levičáků? Uražených a ponížených? A pokud ano, co cítí? Strach? Šok? Nebo opovržení? Masový disent byl sice v moderním Rusku cosi nového, na druhou stranu se Putin mohl pyšnit podporou, jež by mu každý západní lídr mohl závidět. Zároveň měl jedinečnou kontrolu nad státními televizními kanály, představujícími hlavní zdroj zpráv pro velkou většinu Rusů.

Rozhlížel jsem se na náměstí po rodinách, důchodcích a mladých mužích a ženách, vzrušených skutečnou historičností okamžiku. „Nikdy jsem si nemyslela, že to zažiju,“ chrlila na mě jedna aktivistická veteránka. „Dřív na demonstrace přišlo pár stovek lidí a podívejte, kolik jich tu je teď. Spousta lidí přišla demonstrovat poprvé – a ne naposled.“

Masové protiputinovské protesty, jež to odpoledne začaly v Moskvě, zarazily analytiky a inspirovaly kritiky Kremlu. Věřili, že dlouhé setrvání bývalého důstojníka KGB u moci je takřka nemožné. Ulice ruského hlavního města zaplnily zástupy lidí s bílými stužkami, jež se rychle staly symbolem protestního hnutí, a tak lze pochopit víru Putinových nepřátel v příchod času zúčtování. Kreml zpočátku jako by nevěděl, jak na masové protesty reagovat – střídavě hrozil a předkládal vlažné návrhy politické reformy. „Mnoha lidem se tehdy zdálo, že vítězství je na dosah,“ vzpomínal Sergej Udalcov, zanícený levicový aktivista s vyholenou hlavou, který na shromáždění v únoru 2012 za nadšeného potlesku „symbolicky“ roztrhal Putinův portrét.³

Ukázalo se však, že zbavit se Putina nebude tak snadné. Ten na jednom z nemnoha shromáždění v rámci své volební kampaně na jihu Moskvy na jaře roku 2012 zvolal: „Milujeme Rusko?“ a zabodl ukazovák do mrznoucího deště. „Samozřejmě že ano,“ pokračoval,

když dozněly výkřiky „da“. „A po celém Rusku nás jsou desítky milionů.“ Když už se jeho projev chýlil k závěru, pronesl k davu, z velké části navezenému autobusy z konzervativní centrální oblasti: „Bitva o Rusko pokračuje!“ A natáhl a zase prudce stáhl ruku, jako by z chladného moskevského vzduchu vyrval vítězství. „A my v ní zvítězíme!“⁴

Několik týdnů po Putinově sporném návratu do Kremlu v květnu 2012 nevyhnutelně započal dlouho očekávaný tvrdý úder. „Zničili mi můj velký den,“ prohlásil prý Putin o protestujících, kteří narušili jeho inauguraci k třetímu prezidentskému období. „Já teď zničím jejich životy.“⁵

Nejprve byla v poddajném parlamentu prosazena série zákonů, díky nimž se stalo otevřené opoziční angažmá mnohem těžší a nebezpečnější. Dále Putin a jeho spojenci ve stále mocnějším Vyšetřovacím výboru – instituci k vynucování zákona na způsob FBI, zodpovědné pouze prezidentovi – začali systematicky zneškodňovat vůdce protestů a jejich nejhlasitější zastánce kombinací očeřujících kampaní, politicky motivovaných obžalob z kriminálních činů a zlověstně absurdních monstrprocesů.

Když byli první představitelé opozice zavíráni nebo obžalováváni, demonstranti skandovali: „Nechceme rok 1937,“ čímž odkazovali na rok, kdy vyvrcholil Velký teror sovětského diktátora Josifa Stalina. Pro mnohé ta analogie znevažovala miliony obětí Stalinových čistek: nikdo teď koneckonců nebyl zastřelen ranou do týla, ani nebyl poslán na mrazivý sever, aby zahynul v pracovních táborech. Avšak moderní ruští disidenti strádající v pochmurných vazebních věznicích nebo pracující v odlehlých trestaneckých koloniích nijak nepochybovali, že Kremlu znovu zachutnala politická represe.

Tento apetit narostl do nových, monstrózních rozměrů, když revoluční zápal zachvátil Ukrajinu a prazvláštní kombinace liberálů, nacionalistů a levičáků se spojila se statisíci „obyčejných“ a odstavila od moci promoskevského prezidenta Viktora Janukovyče. Putin ve strachu z rozšíření vášnivých protestů do Ruska svou válku proti disentu ještě vystupňoval.

Po ruské anexi Krymu v březnu 2014 začal Putin své kritiky nazývat „pátou kolonou“ a „zrádci národa“, přičemž druhé označení si vypůjčil od Adolfa Hitlera. Do popředí se dostaly kdysi marginální nacionalistické skupiny. Ani ne týden poté, co centrem Moskvy pochodovaly desetitisíce příznivců Kremlu a dožadovaly se „zničení“ opozice, byl před zdi Kremlu zastřelen jeden z nejvýraznějších vůdců protiputinovského hnutí Boris Němcov. Pro mnohé představitele opozice, kteří vydrželi první nápor Putinova protiúderu, byla vražda Němcova signálem k útěku z Ruska, dokud je čas.

Avšak ani velmi reálná nebezpečí spojená s opozicí vůči Kremlu nedokázala protestní hnutí zcela zadusit. „Probuď se, Rusko!“ hlásal leták rozdáváný na jedné moskevské demonstraci, přičemž pro mnoho lidí byly protesty událostí, jež změnila jejich život a jež z tisíců apatických Rusů učinila aktivní oponenty Putinovy vlády. Ustoupit, protože cesta začala být obtížná, jednoduše nepředstavovalo alternativu.

Kvůli této knize jsem zkoumal ruské protestní hnutí v celé jeho ohromující různorodosti, od radikálních levičáků usilujících vrátit Rusko na cestu komunismu až po hipstery s iPady, kteří, řečeno slovy jednoho mladého aktivisty, chtějí „žít v Evropě a neopustit Rusko“. Nehledal jsem pouze ostře sledované lídry, nýbrž i méně známé aktivisty představující opory hnutí a také jejich protivníky, od prokremských oficiálních osobností až po představitele církve. Moje zkoumání se soustředilo, ostatně obdobně jako samotné protestní hnutí, převážně, byť ne výhradně na Moskvu. Nespokojenost se může šířit i v provinciích, dějiny se však v Rusku vždy tvořily v jeho metropoli.

Více než patnáct let poté, co Rusy oslovil jako jejich nový prezident, je již těžké vybavit si dobu, kdy „hlava státu“ rozlohou největší země planety byla prakticky neznámý, nevýrazný politik, o němž se předpokládalo, že v krátkých postsovětských dějinách bude hrát pouze nevýznamnou roli. Putin však dokázal, jak hluboce se skeptici mýlili – svou moc nejprve zkonsolidoval a pak posílil. A nezdá se, že by chtěl odejít.

KAPITOLA 1

PUTINŮV PAKT

Boris Jelcin si během svých dvou volebních období v Kremlu získal pověst člověka schopného senzačního i nepředvídatelného jednání, od povolání tanků k ostřelování vzpurného ruského parlamentu až po tlučení lžičkou na holou hlavu prezidenta postsovětského Kyrgyzstánu Askara Akajeva. 31. prosince 1999, kdy si celý svět dělal starosti kvůli ohrožení globální bezpečnosti počítačovým virem Y2K millenium, se Jelcin dostal na titulní stránky znovu.

„Odcházím. Udělal jsem, co bylo v mých silách,“ pravil první prezident moderního Ruska ve svém posledním projevu k národu. Následkem kombinace podlomeného zdraví a dobře známých problémů s alkoholem poněkud mumlal. Odulý a neduživý Jelcin už dávno nebyl ten energický a charismatický politik, který se v roce 1991 postavil komunistickým zastáncům tvrdé linie snažícím se zvrátit reformy Michaila Gorbačova.

Načasování Jelcinova odchodu půl roku před řádnými prezidentskými volbami bylo překvapivé, jeho rozhodnutí však uvítala převážná většina Rusů, jež začínala být unavena bídou a bezprávím, do nichž země upadla po náhlém zhroucení Sovětského svazu.

„Mnoho našich snů se neuskutečnilo,“ pokračoval Jelcin se svou typickou cynickou otevřeností před miliony diváků u televizních obrazovek. „Věci, o kterých jsme si mysleli, že budou snadné, se ukázaly být nesmírně těžké. Je mi líto, že jsem nenaplnil naděje lidí, kteří věřili, že na jediný pokus, na jeden záťah dokážeme vyskočit z naší šedivé, stagnující totalitní minulosti do zářné, blahobytné, civilizované budoucnosti.“

„Přichází nová generace,“ řekl dále. „Ta dokáže víc, a lépe.“¹

Když kremelský orloj odbil začátek nového tisíciletí, k Rusku poprvé jakožto úřadující prezident promluvil zachmuřený představitel „nastupující generace“.

„Také já, stejně jako vy, jsem hodlal tento večer poslouchat novoroční pozdravy prezidenta Borise Jelcina,“ řekl Vladimir Putin, málo známý bývalý šéf tajné služby, kterého Jelcin nedávno jmenoval třetím ruským premiérem během necelého jednoho roku. „Ale všechno je jinak.“

Nový prezident, který jako by cítil touhu svých spoluobčanů po pevné ruce, mluvil pevně a rozhodně. Kontrast s téměř nesrozumitelným Jelcinem byl očividný.

„Chci varovat, že jakýkoli pokus překročit meze ruských zákonů a ruské ústavy bude rozhodně potlačen,“ prohlásil Putin. Jedním dechem pak učinil slib, z jehož porušení jej později opakovaně obviňovali.

„Svoboda slova, svoboda svědomí, svobodná média a majetková práva – tyto základní principy civilizované společnosti budou chráněny státem,“ prohlásil s ruskou vlajkou po své pravici.

Putin se odmlčel. Toto byl novoroční projev hlavy státu. Dokonce i zastupující prezident, který úřadoval necelý den, měl povinnost pronést sváteční přípitek.

„Pozvedněme sklenky na nové století pro Rusko,“ pravil s nezměnným tónem a výrazem. „A na lásku a mír ve všech naší domovech.“⁶² Kamera zatměla.

Putin se během svého více než třiminutového projevu ani jedinkrát neusmál. Sledoval jsem projev se skupinou ruských přátel a nebyl jsem sám, kdo si všiml, že se také nenapil ze své sklenky.

Když tu noc Rusové na silvestrovských večírcích po celé své rozlehlé zemi vyhlíželi do nového roku a přišla řeč na nového muže v Kremlu, viděli změnu jako nevyhnutelně pozitivní. Po letech Jelcinových opileckých skopičín nacházel naprosto abstinující a německy hovořící Putin silnou podporu mezi mladými, Moskvany a vzdělanými lidmi. Ironií je, že stejné sociální skupiny budou později představovat jádro opozice vůči jeho vládě.

„Když se Putin poprvé dostal k moci, skutečně se mi líbil,“ vzpomínala Jevgenije Čirikovová, jež dnes Kreml ostře kritizuje, ale která byla po většinu prvních dvou volebních období – jak sama připouští – politická ignorantka. „Vzpomínám si, jak jsem vždycky ztuhla, když ukazovali Jelcina při setkáních se zahraničními politiky. Zase nás bude ztrapňovat, myslela jsem si. Putin však nepil, a to bylo důležité. Byl mladý a zdál se velice schopný.“³

Do Moskvy jsem poprvé přijel na jaře roku 1997 na začátku Jelcinova druhého volebního období. Život v Rusku byl tehdy vzrušující, ale s tím, jak lidé vyvržení z bezpečné sítě sovětského systému vplouvali do nelítostných vod volného trhu, také groteskní. Ideologie, jež určovaly po většinu uplynulého století politický a veřejný život, byly bez dlouhých cavyků vyhozeny na smetiště dějin a lidé zvyklí na mnohdy ponurý, předvídatelný život zaměřený na pouhou slovní podporu marxismu-leninismu se museli adaptovat na novou podivnou šelmu zvanou kapitalismus. Byl to úkol, na který mnozí nestačili: rostl počet sebevražd i počet psychických onemocnění a prudce se rozmáhala kriminalita. Nájemné vraždy se staly téměř obecně přijímanou součástí obchodního jednání. Vystrašení majitelé domů po celé zemi si nechávali osazovat ocelové dveře.

Jelcin a jeho vláda nijak neotáleli s „šokovou terapií“ ekonomických reforem prosazovanou jejich americkými poradci a miliony lidí rychle upadly do bída. S tím, jak Rusko pustošila ideologická a ekonomická nejistota, se začala vracet prastará víra v nadpřirozeno a okultní vědy a zaplňovala prázdno po náhlém zhroucení sovětského systému. Dřív si Rusové nechávali organizovat život od hodnostářů komunistické strany. V devadesátých letech se se svými problémy začali v masovém měřítku obracet na fanatické „psychické léčitele“ a městské „čaroděje“. Lidé neuvyklí složitostem kapitalismu se rovněž stávali snadnou kořistí finančních podvodníků: masivní krach Ponzioho schématu v roce 1994 poškodil miliony lidí. Výrazem

všudypřítomného zoufalství byla diskuse liberálů o potřebě „ruského Pinocheta“ – chilského diktátora, který ve své zemi zavedl teror a nakonec ji přivedl k ekonomické prosperitě.

Mrtvé impérium Rusko se rychle rozkládalo. Byl to svět, ve kterém byli slabí drasticky ponižováni a bohatí se bez jakýchkoli skrupulí chvástali svým nově nabytým majetkem. Chaos jelcinovských let pro mne možná nejlépe shrnuje dvacetidolarový úplatek, který skupina zbrusu nových a velice opilých moskevských přátel dala jednou pozdě v noci v chumelenici řidiči autobusu, aby výrazně změnil trasu a vysadil je u jejich domu. Řidič se ani nepokusil handrkovat – tak moc ty peníze chtěl.

Zhroucení Sovětského svazu přineslo Rusům dosud nepoznanou svobodu, ale za jakou cenu? Sovětská propaganda zobrazovala život na Západě jako nekonečnou bídu všech kromě těch nejbohatších a devadesátá léta se zdála potvrzovat, že komunisté měli pravdu. Rusové si o tom říkali hořký vtip: „Všechno, co nám naši vůdcové říkali o komunismu, byla lež. Ukazuje se ale, že všechno, co nám říkali o kapitalismu, byla pravda.“

Obrázky, jež byly za sovětské vlády sotva představitelné, se staly v novém nezávislém Rusku takřka normou. Důchodci rozprodávající ve špinavých podchodech svůj skromný majetek, aby měli na potraviny. Gangy dětí bez domova hledající jídlo v popelnicích. Zmrzačení vojáci z Čečny žebrající o peníze na alkohol. Lidé s vysokoškolským vzděláním – profesori, právníci, fyzikové – nucení přivydělávat si jako taxikáři, aby si přilepšili ke svým mizerným, často neexistujícím oficiálním platům. Někdejší supervelmoc zažívala jedno ponížení za druhým.

Během své první dlouhé, mlhavé zimy v Moskvě jsem jednou večer popíjel s nějakými cizími lidmi uprostřed zasněžené pustiny. „Bývali jsme velká země, rozumíte? Mohli jsme dát každému na prdel,“ mumlal si napůl pro sebe neoholený policista „po službě“ a nalil další panáky vodky do plastových pohárků – kdo ví, odkud se tam vzaly.

Ani ne o rok později v srpnu roku 1998 se Rusko ocitlo v platební neschopnosti, devalvovalo rubl a miliony lidí znovu přišly o své celoživotní úspory.

V euforii, která následovala po většinou mírovém rozpadu Sovětského svazu, prohlásil známý literární kritik Jurij Karjakin: „Poprvé v tomto století se Bůh na Rusko usmál.“ Avšak na konci devadesátých let se už ozývaly zvěsti, že Všemohoucí odvrátil od matičky Rusi tvář. „Rusko je prokleté,“ bědoval jeden známý jednou v noci po devalvaci. „Čím dřív odtud vypadnu, tím líp.“

„PUTIN SPASIL RUSKO“

Putin věděl, po čem jeho spoluobčané touží, a chtěl jim to dát. „V uplynulém desetiletí Rusům chyběl pocit stability,“ řekl ve státní televizi v rozsáhlém rozhovoru ani ne dva měsíce po převzetí moci od Jelcina. „Doufáme, že se ten pocit vrátí.“⁴ Dalších osm let se právě o toto snažil. V květnu roku 2008, na konci Putinova druhého volebního období, již Rusko bylo – alespoň na povrchu – transformováno. Jeho velká města od Tichého oceánu až po evropské hranice se změnila k nepoznání. Na prázdném kousku země, kde jsem poslouchal policistu lijícího do sebe vodku, vyrostlo skvostné třípatrové nákupní centrum. Platy nejenže byly vypláceny včas, ale byly také vyšší než kdy dřív. Katastrofální válka v Čečensku se chýlila ke konci a zničené hlavní město republiky Groznyj se obnovovalo. Jeho hlavní ulice měla být brzy přejmenována na „Putinovu třídu“. Kremelský muž pevně ruky se nijak neohlížel na postsovětské demokratické reformy a silně mu rovněž nahrávaly prudce rostoucí ceny ropy, hlavního exportního artiklu a pilíře ekonomiky Ruska. Rusové na tom nepopíratelně byli tak, jako ještě nikdy.

S přílivem ropných dolarů se ulice ruských velkoměst náhle začaly plnit reklamami na levné úvěry a lidé uvyklí šetrnosti zčistajasna zjistili, že si mohou dovolit dovolené v zahraničí, nová auta

a plazmové televizory. Politické svobody sice byly okleštěny a silně bujela korupce, ale jen hlupák by si na to stěžoval, když jste se mohli dva týdny opalovat v černomořském letovisku v Turecku a pak se vrátit domů k nově zapojené nejmodernější televizi a hi-fi soupravě. A televizní programy, jež nyní Rusové mohli sledovat, nepřinášely uklidňující lži jako vysílání za sovětské éry, kde všechno „šlo podle plánu“, jak to kdysi kousavě vykřičel sibiřský punker Jegor Letov. Kremelští propagandističtí odborníci – „političtí technologové“ – byli bystřejší. Moderní ruská televize se nerozpakovala informovat o mnoha problémech, s nimiž se země potýkala. Ty informace však měly jeden podtext: „Pokud si myslíte, že se máte špatně, vzpomeňte si, jak bylo za Jelcina.“

A tak když byla nezávislá média umlčována, soudy a parlament přiváděny k poslušnosti a peníze, za něž se měla vybudovat fungující infrastruktura, plynuly mnohdy do zahraničí, Rusové zůstávali zticha. Ano, zdravotnictví bylo hrozivě nevyhovující, ale aspoň jste si v novém hypermarketu mohli vybrat z dvanácti druhů pizzy a vodka byla levnější a dostupnější než kdy dřív. Lidem šlo zkrátka o to, jak z těžkého údělu vydobýt maximum. Podle pravidelných průzkumů měla velká většina Rusů pocit, že nemohou nijak ovlivnit politický vývoj. Tak proč si ten bakšíš nabízený Putinem nevzít? Třináctiprocentní plošná daň z příjmů zavedená v počátcích Putina prvního volebního období nepočtené střední třídě nijak nevyvrátila, že nepsaná smlouva s Putinem se vyplatí.

„Lidé přistoupili na pakt s ďáblem,“ konstatoval Oleg Orlov, dlouholetý předseda nejstarší ruské organizace na ochranu lidských práv Memorial. „Říkávali: Nebudeme se plést do společenských a politických procesů a zaměříme se na soukromý život – jenom nás nechte na pokoji a dopřejte nám malý podíl na zisku z vaší ukořistěné ropy.“⁵

Prostě vyměnili, jak Rusové s oblibou říkají, „párky za svobodu“. Párky podle očekávání vyhrály. „K čemu je mi svoboda slova, když mám prázdnou ledničku?“ řekla mi jednou jedna postarší žena ve Voroněži ve středním Rusku, když byl Putin asi v polovině druhého volebního období.

Nevěděl jsem, co na to říci, a tak jsem zamumlal něco o tom, že kdyby svět byl ideální, měla by oboje. Velký dojem jsem na ni svou odpovědí neudělal.

„Oboje?“ opáčila nedůvěřivě. „Kdo mi dá oboje?“

Putin se rovněž pustil do obnovy národní hrdosti, jež značně utrpěla tím, že Moskva ztratila status supervelmoci. Pro lidi, kteří vyrostli na vroucích vlasteneckých písních, v nichž se prohlašovalo, že „Rudá armáda je nejsilnější“,⁶ znamenala téměř naprostá impotence Ruska na mezinárodní scéně v devadesátých letech nečekanou hanbu. Za Jelcina byl bezzubý Kreml tak bezmocný, že v roce 1999 ani nedokázal zabránit NATO v bombardování ruského pravoslavného spojence Srbska.

Většina změn, jež Putin provedl, byla pouze kosmetická, jako například obnova letů strategických bombardérů nad Arktidou a Atlantickým a Tichým oceánem v srpnu roku 2007. Nicméně prezident nejen štekal, ale i kousal. V srpnu roku 2008 ruské síly porazily bývalou sovětskou republiku Gruzii – a její americké vojenské poradce – v pětidenní válce o odtržení republiky Jižní Osetie. „Putinův plán pro Rusko je vítězství!“ hlásaly propagandistické plakáty dlouhé měsíce před vypuknutím bojů a zničení gruzínské armády na Jižním Kavkaze mnohé ubezpečilo, že „vůdce národa“ je muž, který plní sliby. Po konfliktu vylétla podpora Putina na více než osmdesát procent. Již předtím ovšem Rusko na znamení svého rostoucího sebevědomí poprvé od rozpadu Sovětského svazu na Rudém náměstí předvedlo odpalovací zařízení svých balistických raket. Rovněž ostře sledovaná sportovní vítězství a – což je bizarní – ruské vítězství v soutěži Eurosong státní sdělovací prostředky medializovaly tak, jako by zemi chyběl už jen krůček k znovuzískání jejího super velmocenského statusu. Někdy v té době se rozběhl prodej suvenýrů s Putinem – obchody byly najednou plné hodinek, hrnků, a dokonce tapiserií s jeho portrétem. Na trhu poblíž Moskvy jsem nedokázal potlačit zvědavost a zeptal jsem se prodavačky: „Kdo kupuje tapiserie s Putinem?“

„Obvykle lidé z kanceláří pro svoje šéfy,“ řekla mi po chvíli váhání, zda odpovědět.

Úspěchy Putinovi přinesly chválu z kruhů, ze kterých by to nikdo nečekal. „Putin zdědil vypleněnou a zdivočelou zemi s chudým a demoralizovaným obyvatelstvem,“ prohlásil Alexandr Solženicyn, kronikář sovětských gulagů oceněný Nobelovou cenou. „A začal s tím, co bylo možné – s pomalou a postupnou obnovou. Takových snah si hned tak nikdo nevšimne, ani je hned neocení.“⁷

Solženicyn nebyl jediný fanoušek. „Chci muže jako Putin plného síly, chci muže jako Putin, který nepije, chci muže jako Putin, který mě nebude urážet, chci muže jako Putin, který neuteče,“ zpívalo se v chytlavé písničce populárního dívčího dua.⁸

Jen několik týdnů poté, co Rusko ukázalo světu své svaly, jsem trávil odpoledne bloumáním ulicemi Tobolsku, malého a zčásti zpustlého města na západní Sibiři. Nepřijel jsem tam kvůli politice – moje práce se týkala cestování –, avšak všude, kam jsem se podíval, visely Putinovy portréty. Vyčerpán svými průzkumy a unaven pohledem na bývalého důstojníka KGB jsem nakonec skončil v místním uměleckém centru, kde jsem se seznámil s Minsalimem, přátelským samozvaným šamanem s nepoddajnými bílými vlasy, jenž byl posedlý Británií. Minsalim, jak vyšlo najevo, si vydělával vyřezáváním ornamentů do mamutoviny, jež se zachovaly v místní stále zamrzlé půdě, a velice dychtil ukázat mi své práce. „Tady mám reprezentativní kousek.“ Hlavním artefaktem jeho sbírky byla drobná figurka, již se šamanovi podařilo nějak vtisknout překvapivou podobu s ruským vůdcem. „Putin zachránil Rusko – jako sibiřský hrdina dávnověku,“ pronesl Minsalim zpěvavě. Možná byl šaman, ale já skoro čekal, že se pokřičuje.

Za necelé desetiletí se málo známý premiér, jemuž Jelcin uložil, aby se „postaral o Rusko“, proměnil v kremelského moderního cara a kromě té nejzatvrzelejší opozice všechno podřídil své vládě. Kdo však je tenhle arogantní a nevysoký muž, který se vynořil z šerosvitu tajných služeb, aby vládl největší zemi světa? Jaké síly ho utvářely a jak se stalo, že vystoupal tak vysoko tak rychle?